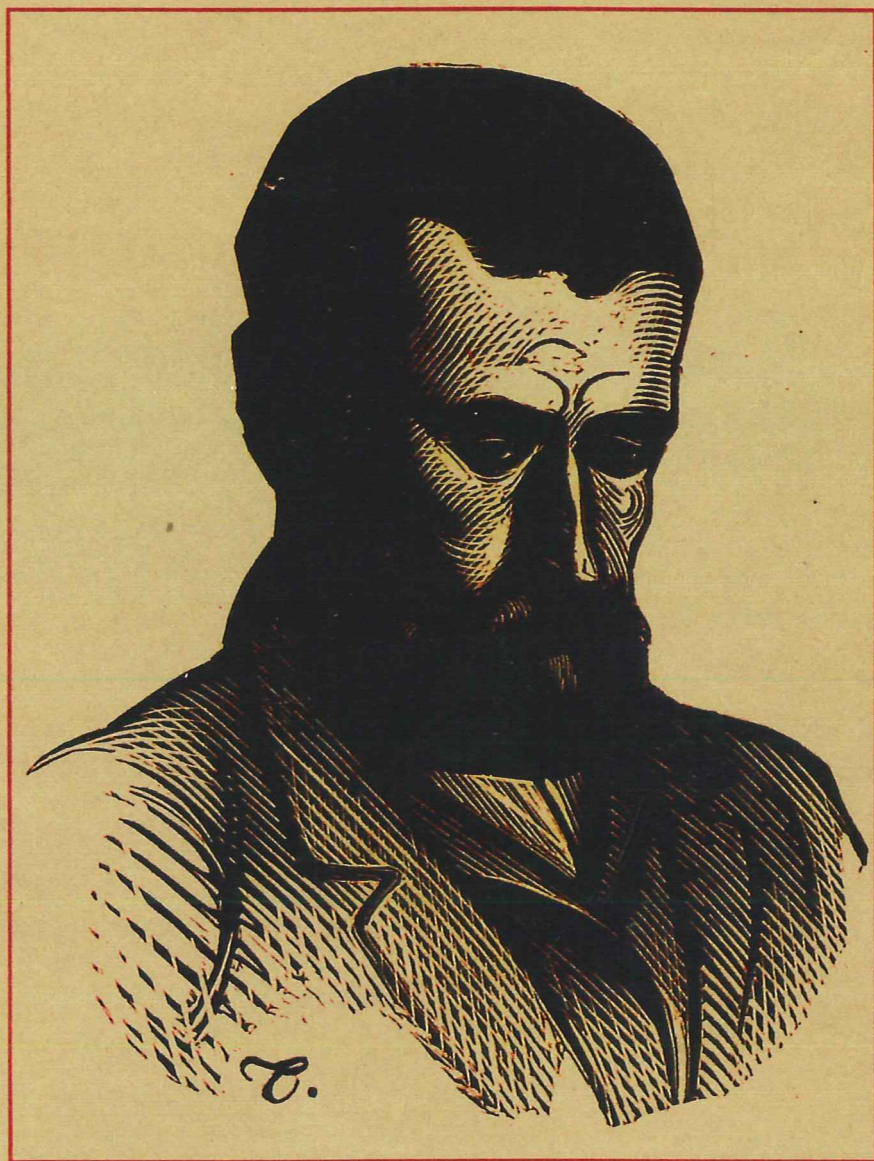

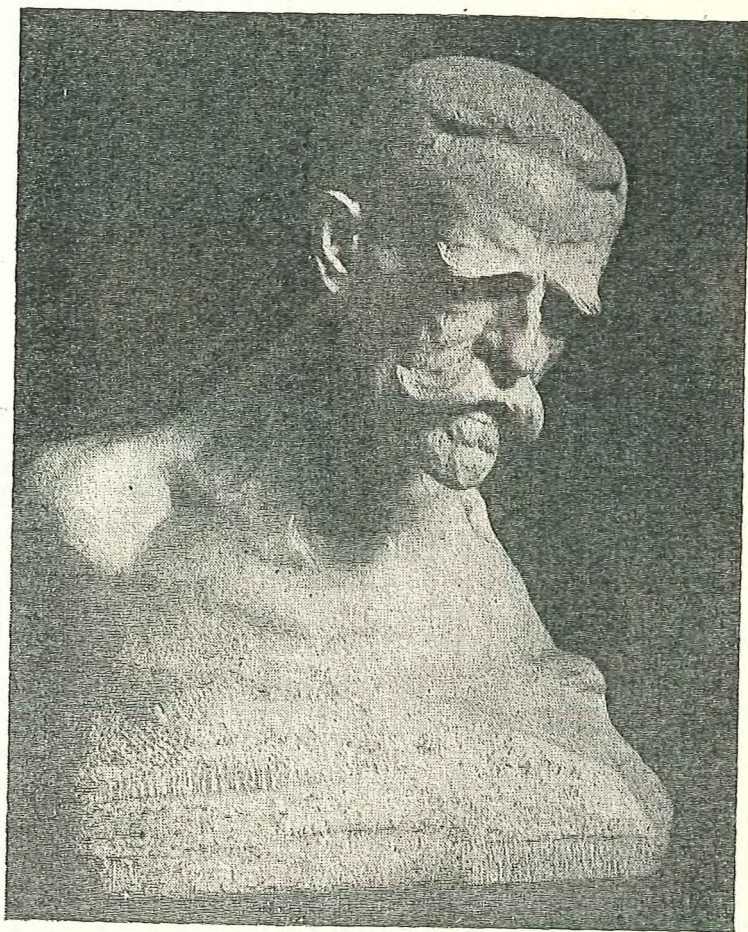
ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗΣ

[ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ]

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΥΠΤΙΚΗ

ΜΙΧ. ΤΟΜΠΡΟΣ

ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ ΚΕ' - 1951
ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ, 1 ΜΑΡΤΙΟΥ 1951

ΤΕΥΧΟΣ 568

ΔΥΟ ΕΠΕΤΕΙΟΙ

Πριν από λίγες ημέρες, στις 27 Φεβρουαρίου, θυμήθηκε ο πνευματικός μας κόσμος μιάν επέτειο, πού έγινε συνήθεια νά προκαλεί κάθε χρόνο ποικίλες έκδηλώσεις και νά δείχνει τò μέτρο τού σεβασμού τών λογοτεχνών μας για μιά μεγάλη μορφή τών Έλληνικών Γραμμάτων. Άλλά και σέ λίγες πάλι ημέρες, στις 4 Μαρτίου, θά γυρίσουμε σέ μιάν ώρα, πού έφερε στόν κόσμο μιάν άλλη μεγάλη μορφή, σεβαστή κι αὐτή και άκατάλυτη. Όχτώ χρόνια από τò θάνατο τού Κωστή Παλαμά. Έκατό από τή γέννηση τού Άλέξανδρου Παπαδιαμάντη.

Και για τόν ένα και τόν άλλον θέλουμε νά πιστεύουμε ότι έκαμε τò χρέος του τò περιοδικό τούτο. Μέσα στήν πιό άπελπιστική μαυρίλα τής Κατοχής, τò Δεκέμβρη τού 1941, βρήκε τρόπο και παρουσίασε τò πιό μεγάλο ως τότε και τò πιό συνθετικό άφιέρωμά του: Όλόκληρον τόμο για τόν Παπαδιαμάντη. Είχαν συμπληρωθεί τριάντα χρόνια

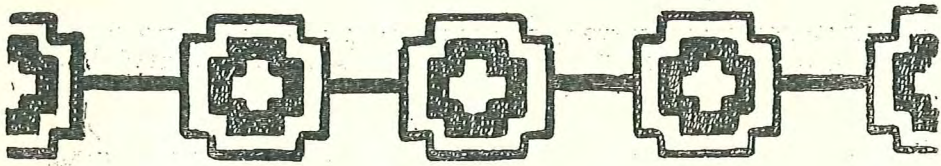
άπό τò θάνατό του και ήταν μιά εύκαιρία για νά προβληθεῖ ή γαλήνη τής ψυχής του και νά δώσει δύναμη στούς βασανισμένους Έλληνες. Τώρα, θά έξεταστεί τò έργο του για νά τιμηθεῖ άκόμη μιά φορά. Βάση τò τεύχος τού 1941. Συμπλήρωμα τò σημερινό άφιέρωμα, λιτό και ύπεύθυνο.

Άλλά σέ ώρα κρίσιμη παρουσιάστηκε και τò «Τεύχος Παλαμά», περισσότερο από διπλό σέ όγκο και κατάφορτο από έξαντλητικές έργασίες, προβολή τής έλληνικής άντοχής και πρόκληση στόν καταχτητή. Τò «Τεύχος Παλαμά», σελίδες 476, έχει ήμερομηνία: Χριστούγεννα 1943. Και ή ήμερομηνία τὰ λέει όλα.

Σήμερα, γυρίζουμε στόν Παλαμά γιατί έχουμε νά δώσουμε νέα στοιχεία για τή μελέτη τού έργου του, και μάλιστα στοιχεία πού τὰ προσφέρει ó ίδιος. Ό άναγνώστης, προετοιμασμένος από τόσες ιστοριοδιφικές και κριτικές έργασίες, θά κρίνει τήν άξία τους.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Η ΠΑΡΕΝΘΕΣΗ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

Στις 3 του Γενάρη έκλεισαν χρόνια σαράντα από τότε που πέθανε ο Παπαδιαμάντης. Στις 4 του Μάρτη κλείνει ένας αιώνας από τότε που γεννήθηκε. Ένας αιώνας μοιρασμένος στα δύο: στα πρώτα του εξήντα χρόνια, αυτά ίσια ίσια που τὰ πέρασε θεληματικά φτωχοζώντας και ψέλνοντας και γράφοντας ο Παπαδιαμάντης, στα στερνά του σαράντα, τὰ χρόνια τῆς θύελλας, τὰ χρόνια και τῆς αδιάκοπτης, ανάμεσα στ' άλλα, κριτικής διερεύνησης τοῦ ἔργου του.

Ὁ Παπαδιαμάντης ἀνήκει στοὺς συγγραφεῖς που ἐγκαταλείπουν τὰ ἐγκόσμια μαζί με τὴν ἐποχὴ τους. Στὰ 1911 ὁ Βενιζέλος ἀνοίγει, σὲ τοῦτον τὸν τόπο, τοὺς νέους καιροὺς. Καὶ στὸν πλατύτερο χώρο τῆς Εὐρώπης οἱ λαοὶ σφυρηλατοῦσαν συναμεταξύ τους δεσμούς καὶ ὄξυναν μίση, που θὰ ὀδηγοῦσαν στὴν πρώτη παγκόσμια σύρραξη. Ὁ Παπαδιαμάντης εἶναι ὁ ἄνθρωπος που ἔζησε πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο τοῦ 1914-1918 στὴν Εὐρώπῃ· ὁ ἄνθρωπος που ἔζησε πρὶν ἀπὸ τὸ 1912-1913 στὴν πολιτικὴ ἱστορία τοῦ τόπου του· ὁ ἄνθρωπος που ἔζησε πρὶν ἀπὸ τὴν καταισχύνη τοῦ 1897 στὴν ψυχολογική, ἃς τὴν προσδιορίσουμε ἔτσι δά, γιὰ τὴν εὐκολία μας, ἱστορία τοῦ τόπου του· ὁ ἄνθρωπος που ἔζησε πρὶν ἀπὸ τὸ 1888 στὴ γλωσσική ἱστορία τοῦ τόπου του. Δέκατος ἕνατος αἰώνας πέρα γιὰ πέρα. Τὰ περιστατικά τὸν προσπερνοῦσαν· αὐτὸς ἀπόμεινε ἀσάλευτος πάντα, μετὰ τὸ ραβδί του ἀνάμεσα στὰ σκελετωμένα του γόνατα, μετὰ τὰ μάτια χαμηλωμένα, ἕνας «πιστός», φανατικός ἀπὸ καταγωγή, ἀπὸ συνήθεια κι ἀπὸ ἔλλειψη ἐσωτερικῆς ἀνησυχίας, ἕνας ἄμαχος φανατικός — καὶ ἀκίντητος!

Ἦρθαν οἱ ἄνθρωποι τῶν νέων καιρῶν νὰ τὸν ξεσκαλίσουν, νὰ τὸν τοποθετήσουν, νὰ τὸν κρίνουν. Οἱ ἄνθρωποι που ἔζησαν τὶς ἀπειράριθμες νεοελληνικὲς περιπέτειες τοῦ εἰκοστοῦ αἰώνα, οἱ ἄνθρωποι που κατόρθωσαν, εἴτε ἔτσι εἴτε ἀλλιῶς, νὰ διασκελίσουν τὶς φωτιές τῶν δύο μεγάλων πολέμων, νὰ ἐπιζήσουν, ἀπορώντας κ' οἱ ἴδιοι γιὰ τὴν περίπου ἀπροσδόκητη ἐπιβίωσή τους. Οἱ σχολεῖς τῆς τέχνης τοῦ λόγου, τὰ ρεύματα, οἱ ἰδέες χορέψανε τὸ

χορὸ τοῦ θανάτου. Τὸ πνεῦμα πέρασε τὶς πρὶν βαριεὲς τὸν δοκιμασίες. Ἡ εὐαισθησία κατάντησε λάφυρο τῆς πρὶν σκληρῆς εἰρωνείας. Ἡ πίστη ἔγινε ὑποθερμική, πρὶν ταπεινὴ κι ἀπὸ τὸν κόκκο τοῦ σιναπιοῦ, ὅπου δὲν ἀπόμεινε παρόμοια μετὰ τὸν κόκκο τοῦ σιταριοῦ στὴν ἀγὼνι γῆ. Παλιεὲς ἀξίες — καὶ συχνὰ προαιώνιες — σαρώθηκαν ἀπὸ τὸ κύμα τῆς ἐπιδρομῆς. Χάθηκε κ' ἡ ἀνθρωπιά τοῦ ἀνθρώπου σὲ χώρους πλατύτατους. Κι ὁ Παπαδιαμάντης ἐκεῖ: μετὰ τὸ ραβδί του, μετὰ τὰ χαμηλωμένα του μάτια, μετὰ τὰ σταυρωμένα του χέρια, μετὰ τὰ κατὰστατα μαλλιά του, ἕνας ἐρημίτης τῆς πολιτείας. Σημεῖο, γιὰ κάποιους, ἀντιλεγόμενο, ἀφορμὴ αἰσθητικῆς εὐφροσύνης γιὰ τοὺς πολλούς. Ὁ δημοτικισμὸς, ἀκόμα καὶ στὴν πρώτη του περίοδο, τὴ μαχητικὴ, ὁ δημοτικισμὸς ὁ χαλαστῆς κι ὁ πλάστης, που ξεθεμέλιωσε καὶ γελοῖες ἀπόδειξε τὸσες δόξες ἐφήμερες, στάθηκε μπροστὰ στὸν Παπαδιαμάντη μετὰ σεβασμὸ. Ἄνοιξε ὀλόγουρά του μιὰ ζώνη σιωπηλῆς εὐλάβειας κι ἀργότερα μιὰς ἐγκωμιαστικῆς πολυλογίας. Δὲν εἶταν οἱ καθαρολόγοι που καταξίωσαν τοῦ Παπαδιαμάντη τὴ δόξα. Εἶταν οἱ δημοτικιστῆς, γιὰ τὶ τόνωσαν, πὼς ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ἀπιστοῦσε, ἐσωτερικά, στὸ δημοτικισμὸ, πὼς εἶταν λαὸς καὶ δημοτικὴ κι ὁ Παπαδιαμάντης. Ἐζήσης τὴ φουσκοθαλασσιὰ τοῦ «Ταξιδιοῦ» καὶ δὲν ἀλλάξοπιστήσε, καθὼς ὁ Καρκαβίτσας. Τίποτε πρὶν φυσικὸ ἀπὸ τοῦτο. Ὁ Παπαδιαμάντης μισοῦσε τὴ μετατόπιση, εἶταν ἀνίκανος νὰ σαλέψει, νὰ μετακινήθει. Δὲν ἀνήκει στοὺς ἀναχωρητῆς ὁδοιπόρους. Εἶναι ὁ στυλῆτης. Ἡ λέξη «ἀλλαγὴ» τοῦ εἶναι ἀγνωστὴ. Γιὰ τὴν ἔχει μῆσα του καταχτήσει, κι ὄχι ἀληθινὰ καταχτήσει, χωρὶς μὴχο ἀνακαλύψει, αὐτὸ εἶναι ὄλο, τὸ ἀμετάθετο κέντρο· κι ἀπὸ τοῦτο τὸ κέντρο μπορεῖ νὰ ἐξακτινωθεῖ, ἀβίαστα κι ἄνετα. Νομίζω, πὼς ἔβαλε κανόνα τοῦ βίου του καὶ τῆς ὄλης του ἐνέργειας τὸ στωικὸ γνωμικὸ: ἀνέχου καὶ ἀπέχου. Ἄνοχη σὲ ὅ,τι σοῦ ἐπιβάλλει ἢ φορὰ τῶν πραγμάτων, ἀποχὴ ἀπὸ ὅ,τι μπορεῖ νὰ προκαλέσει θλίψη ἢ τύψη.

Ἡ νεοελληνικὴ κριτικὴ βρίσκεται συχνὰ

πρὶν ἀπὸ τὴν πολυσήμαντη ἀνταρσία τοῦ Francis Bacon. Προχωρεῖ στοὺς συλλογισμούς της παραγωγικά, καθὼς οἱ ὁπαδοὶ τῆς ἀριστοτελικῆς «αὐθεντίας» στὸ Μεσαίωνα. Ναρκισσεύεται δογματίζοντας. Αὐτὰ τ' «ἀξιώματα» κ' οἱ a priori εἰκοτολογίες εἶναι, βέβαια, πολὺ ἀναπαυτικά ἀντίστοιχα γιὰ τοὺς ὀκνηροὺς. Περιορίζουν τὸν ὀλόγουρά τους χῶρο κ' ἐπιτρέπουν ἐκεῖνα τὰ ἐπιτόπια ἄλλατα, ποὺ προσφέρουν τὴν ψευδαίσθηση τῆς προχώρησης. Θὰ πρέπει νὰ ποῦμε καὶ πάλι, πὼς δὲν εἶναι καθόλου σωστὸ ν' ἀντικρύζουμε τὸ ἔργο τῆς τέχνης μὲ κριτήρια ὀλότεια ἐξωτερικά, αὐτὰ τὰ πολυμεταχειρισμένα καὶ στὸ βάθος ἀνὺπαρχτα ἀντικειμενικά κριτήρια. Γιατὶ ἄλλο δὲν κάνει ἡ ἰδιοφυΐα, καὶ μάλιστα ἡ μεγαλοφυΐα, παρὰ νὰ τὰ διαψεύδει. Θυμοῦμαι κάποιον μακάριο νεοέλληνα, φιλόλογο, ποὺ βάλθηκε, σώνει καὶ καλά, ν' ἀποδείξει τὸ «Faust» ἐξάμβλωμα, γιατί ὁ Gōthe ἀπίστησε στοὺς ἀριστοτελικούς κανόνες τῆς τραγωδίας. «Ἔσκιζε τὰ ἱμάτιά του ὁ δειλιανὸς καὶ λυσσομανοῦσε κι ἀφροκοποῦσε, μὴ νιώθοντας πὼς ἀπὸ κάποια πραγματικότητα συμπέρανε τὴ νομοτέλεια τῆς ἀττικῆς τραγωδίας ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ πὼς, ἂν τύχαινε νὰ ζεῖ στὸ δέκατο ἑνάτο αἰῶνα, ὕστερ' ἀπὸ τὸ Shakespeare καὶ τὸ Gōthe, θὰ συμπεράινε κάποιους ἄλλους κανόνες. Τὸ ἀμετάβλητο κριτήριο δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἀπλό σχῆμα, ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ἀναγνώριση τῶν εἰδῶν, τὴν καθιέρωση μιᾶς «εἰδοποιοῦ διαφορᾶς» καὶ τίποτε ἄλλο. Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ὁ τεχνίτης χαίρεται τὴ λευτερίαν του καὶ μὲ τὴν ἱκανότητά του νομιμοποιεῖ καὶ τις πιὸ καταπληχτικὲς ἀσυδοσίας. Μποροῦμε νὰ ξέρουμε τί εἶναι περίπου ἡ ἀφήγηση. Μὰ μποροῦμε ποτὲ νὰ ποῦμε πὼς, ἂν τῆς λείπει τοῦτο ἢ κείνο, εἶναι γιὰ πέταμα. Ἄλλοτε κατηγοροῦσαν τὴν ἀναιμική στοιχείωση τοῦ μύθου στὴν πεζογραφία τοῦ Παπαδιαμάντη. Σήμερα, ποὺ ὁ μύθος ἔπαθε τόσα, δὲν εἶναι σωστὸ μὲ τὴν ἴδια πεποίθηση τὰ ἴδια νὰ ποῦμε. Τοῦ κατηγοροῦσαν τὴ διγλωσσία, καθαρῶουσα στὴν ἀφήγηση, δημοτικὴ στὸ διάλογο, καὶ δημοτικὴ συχνότατα ἰδιωματικὴ. Ἐπιμελέστερο κοίταγμα ἀπόδειξε, πὼς μήτε ἡ καθαρῶουσα μήτε ἡ δημοτικὴ εἶναι ὁ Παπαδιαμάντης ὀλόσωμος. Μιὰ γλώσσα δική του, βγαλμένη ἀπὸ τὴ δική μας τὴ γλώσσα τῆ μιᾶς κι ἀδιάρετη, μιὰ ἐπιλογή γλωσσικοῦ θησαυρισματος, ποὺ ταίριαζε στὴ διάθεσή του, στὴν ἰδιοσυγκρασία του, στὴν κίνηση τῆς ψυχῆς του, τοῦ πνεύματός του. Χωρὶς τὴ γλώσσα του, αὐτὴ τὴ δική του τὴ γλώσσα, ἀρχαῖζουσα, βυζαντινὴ, καθαρῶουσα, δημοτικὴ, λαϊκότατη, ὁ Παπαδιαμάντης θὰ εἶταν γυμνός. Ἡ γλώσσα εἶναι στοιχεῖο τοῦ ὕφους. Δὲν εἶναι ὄλο τὸ ὕφος. Μὰ στὸν Παπαδιαμάντη στοιχεῖο καίριο. Πὼς μποροῦμε νὰ τοῦ ἀρνηθῶμε τὸ δικαίωμα

ποὺ δὲν ἀρνούμαστε σήμερα στὸν πρῶτο τυχαῖο ὑπερρεαλιστῆ—θέλω νὰ πῶ τὸ δικαίωμα τῆς ἐπιλογῆς τῶν ἐκφραστικῶν του μέσων; Τοῦ κατηγοροῦσαν καὶ τὴ λυρική διάθεση τοῦ Παπαδιαμάντη, αὐτὴ τὴν ποίηση ποὺ διαποτίζει τὴν ἀφήγησή του ὀλάκερη. Δύσκολο θὰ εἶταν πολὺ νὰ τοῦ τὴν κατηγορήσουν καὶ σήμερα, ποὺ ὁ λυρικός λόγος εἰσόρμησε τόσο θριαμβευτικά καὶ στὴν περιοχὴ τῆς πεζογραφίας καὶ ποὺ πεζογράφοι διασημάτοιοι, νὰ ὁ Franz Kafka, νὰ ἡ Virginia Woolf, ἔθαυματούργησαν μετέωροι, μὲ τόνα πόδι στὴν ποίηση, μὲ τ' ἄλλο στὸ μυθιστόρημα. Πολὺ ἄχαρη καὶ πολὺ ἄδρωση γίνεται ἡ προσπάθεια τῆς παραγωγικῆς τοποθέτησης τοῦ ἔργου τῆς τέχνης. Μὲ τὴ δογματικὴ, τὴν a priori μέθοδο, περισσεύουν χέρια, περισσεύουν πόδια, περισσεύουν κεφάλια. Εὐκόλο εἶναι νὰ τὰ κόψουμε. Μὰ θὰ πρέπει νὰ στερηθῶμε τὴ μεγάλη χαρὰ τῆς εὐθύνης, τῆς ἐντιμότητας, τῆς ὀρθοφροσύνης, νὰ σκοτώσουμε πρῶτα τὴν τὴν ὕψη μέσσα μας.

Ἡ παλιότερη νεοελληνικὴ κριτικὴ εἶδε κάποτε τὸν Παπαδιαμάντη μὲ τὰ ματογυῶλια τῆς ρεαλιστικῆς ἢ τῆς νεορεαλιστικῆς ἀφήγησης. Φυσικότατο εἶταν νὰ τὸν ἀδικήσει. Τὸν τοποθέτησε σ' ἓνα καρφὸ. Δὲν ἐπιχείρησε νὰ συλλάβει τὸ ἄχρονο, ἂν ὑπάρχει, μέσα στὸ σῶμα τῆς δημιουργίας του. Καὶ λησμόνησε, πὼς ὁ ἀπ' ἔξω νόμος εἶναι μονάχα τὸ πρῶτο σχῆμα καὶ πὼς ἓνας ἄλλος νόμος, ἐσωτερικός, ὁ νόμος ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἰδιοσυστασία καὶ τὴν ἰδιομορφία τοῦ δημιουργοῦ κατέχει τὸ κέντρο τοῦ βάρους. Ὁ δημιουργὸς εἶναι νομοθέτης. Καὶ γιὰ τοῦτο ἴσια ἴσια ἢ χαρὰ τῆς δημιουργίας ἐξισώνεται μὲ τὴ μεγάλη χαρὰ τῆς λευτεριάς. Μιὰ θεῖα ἀσυδοσία, μιὰ θεῖα ἀλητεία, ποὺ ἐπιτρέπει τις τολμηρότερες πραγματώσεις. Καὶ ποὺ συχνὰ μᾶς ἀφήνει ἀναπολόγητος. Τόσο ποὺ νὰ μᾶς γοητεύει τὸ καλλιτέχνημα καὶ νὰ μὴ μποροῦμε πειστικά νὰ ὑπομνηματίσουμε τὸ θαυμασμὸ μας. Χῶρος μαγείας. Κλειστός γιὰ πάντα στοὺς κριτικούς τῆς «παραγωγῆς», στοὺς «ἀκαδημεικούς» κριτικούς.

Τοῦ κατηγοροῦσαν, τέλος, τοῦ Παπαδιαμάντη τὴν πυκνὴ παρεμβολὴ τοῦ προσώπου του στὴ ροὴ τῆς ἀφήγησης. Εἶναι τὸ περίφημο πρόβλημα τοῦ «πρῶτου προσώπου», οὐσιαστικὰ ἀνὺπαρχτο. Γιατὶ ὁ πεζογράφος αὐτεξούσιος εἶναι καὶ μορεῖ εἴτε τὴν ἀτομικὴ του περιπέτεια σὲ τρίτο πρόσωπο νὰ προβάλλει εἴτε καὶ τὸ πλασματικὸ ἢ τὸ ξένο περιστατικὸ σὲ πρῶτο πρόσωπο νὰ παρουσιάσει, μιῶντας ὁ ἴδιος ἢ μεταμορφώνοντας τὸ τρίτο πρόσωπο σὲ πρῶτο, εἴτε καὶ αὐτοπρόσωπα κάτι ὀλότεια δικὰ του νὰ διηγηθεῖ. Τὸ πρῶτο πρόσωπο τὸ προτιμοῦν οἱ ἐξομολογητικοὶ πεζογράφοι, ποὺ εἶναι καὶ οἱ πιὸ ἄμεσα θερμοὶ, οἱ πιὸ οἰκείοι. Τὸ τρίτο πρόσωπο ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ σταθοῦν σὲ κάποια ἀπόσταση ἀπὸ

τὸν ἀναγνώστη, νὰ καλλιεργήσουν τὴν «ἀντικειμενική» ὀνομασμένη τέχνη. Τὸ σω-
στό εἶναι, πὼς ὅλα τούτα δὲν ἀποτελοῦν
παρὰ ἓνα στοιχεῖο τῆς ἀφήγησης, ἓνα συ-
στατικό τοῦ ὕφους. Τὸ αἰσθητικὸ ἀπο-
τέλεσμα τὰ ἐπιβραβεύει ἢ τὰ τιμωρεῖ.
Ἄλλωστε, ὁ Παπαδιαμάντης ἀγαποῦσε ν'
ἀπομνημονεύει καὶ σὰ θυμητικὰ ζωῆς πε-
ρασμένης καὶ νοσταλγημένης παρουσιάζει
τὰ περισσότερο ἀφηγημάτα του. Κ'εἶταν πολ-
λὸ φυσικὸ τὸ ἀπομνημόνευμα νὰ δίνεται
σὲ πρῶτο πρόσωπο. Κι ὠστόσο, συχνότα-
τα τὸ πρῶτο πρόσωπο δὲν εἶναι μιὰ ἄμε-
ση παρουσία· ὁ ἀναγνώστης τὸ μαντεύει,
σὲ μιὰ φράση, σὲ μιὰ παρεμβολή, δὲν τὸ
βλέπει μπροστὰ τοῦ δλόσωμο.

Ὁ στερνός, γιὰ τὴν ὥρα, κριτικός, κ'
ἐπικριτής, τοῦ Παπαδιαμάντη ἀποπειράθη-
κε νὰ μειώσει τὴ σημασία του στὰ νέα
μας γράμματα καὶ νὰ τὸν ἐξαφανίσει πε-
ρίπου, ὀπλισμένος μ' ἐπιχειρήματα, πού
δὲν ἀντέχουν μῆτε στὸ πρῶτο κοίταγμα.
Μιλεῖ γιὰ τὴν καθαρεύουσα του, γιὰ τὴν
κακοτεχνία του, γιὰ τὸ λαογραφικὸ του
θησαύρισμα. Φυσικὰ, μὲ τὸν ὄρο «καθα-
ρεύουσα» νοεῖ τὴν ἰδιότυπη γλῶσσα τοῦ
Παπαδιαμάντη, πού δὲν εἶναι, ὠστόσο, ἡ
καθαρεύουσα στὴν τυπικὴ της μορφή. «Κα-
κοτεχνία» ὀνομάζει ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν προ-
σωπικὴ του διαφυγὴ ἀπὸ τὸν «κανόνα».
Πολὺ περισσότερο «κακοτεχνία» συναπάν-
τησε ὁ κριτικός στὸ ἔργο τοῦ Κάλβου· μὰ
ἐκεῖ δὲ φανέρωσε καμιά δυσἀρέσκεια· τὰ
συμπῆφισε ὅλα μὲ τὴ «γοητεία», πού ἀνα-
δίνουν οἱ καλβικὲς ὠδές. Τὴ «γοητεία» τοῦ
Παπαδιαμάντη δὲν τὴν αἰσθάνθηκε. Αὐτὸ
εἶναι ὄλο. Μὰ ἔκαμε καὶ κάτι χειρότερο:
ἔγραψε, πὼς ἡ καθαρεύουσα, ἡ κακοτε-
χνία κ' ἡ «λαογραφία» (τυπικότητα γνῶρι-
σμα τὸ στερνὸ τοῦτο μεγάλο μέρους τῆς
πρώτης δημοτικιστικῆς πεζογραφίας, πα-
ραδείγματα σπουδαῖα ὁ Καρκαβίτσας, ὁ
Κρυστάλλης, ὁ Βλαχογιάννης, ὁ Σπήλιος
ὁ Πασαγιάννης, ἀντικαθρέφτισμα, ἀπὸ τὴν
ἄλλη μεριά, τοῦ γενικότερου ἐπιστημονι-
κοῦ πνεύματος τῶν καιρῶν) εἶταν ὅ,τι χρεια-
ζόταν, γιὰ νὰ συμπηλιωθεῖ ὁ Παπαδιαμάν-
της μὲ τὴν «ἄδοξη κοινωνία μέσα στὴν
ὁποία ζοῦσε» καὶ «γιὰ νὰ ἀναχθεῖ σὲ σύμ-
βολο ἀπὸ τοὺς λόγιους πού πολεμοῦσαν
τὴ δημοτικὴ καὶ ταυτοχρόνα τιμοῦσαν τὴν
ἔρινα τῶν νεοελληνικῶν ἠθῶν». Ἀστή-
ριχτα εἶναι τούτα, ἂν ἐξαιρέσει κανεὶς τὴν
παρατήρηση, πὼς ἡ ροπή πρὸς τὴ σπουδῆ
τῶν νεοελληνικῶν ἠθῶν ὠφέλησε τὴ δόξα
τοῦ Παπαδιαμάντη. Κι ἀστήριχτα, γιὰ τὸ
Παπαδιαμάντη τὴν ὀρθὴ ἀποτίμησή του,
καθὼς σημειώθηκε καὶ παραπάνου, τὴν ὀ-
φείλει στὸ δημοτικισμό. Οἱ πρώτοι ἐγκω-
μιαστές του εἶταν ὁ Βλάσης ὁ Γαβριη-
λίδης, αὐτὸς ὁ ἐκρηχτικὸς καὶ σὲ πολλὰ
ἀκαταστάλαχτος, μὰ ριζοσπαστικὸς δη-
μοσιογράφος, ὁ Μίμης ὁ Χατζόπουλος (ὁ

«Μπόεμ», δημοτικιστὴς ἀδιάλλαχτος στὴν
πρώτη του ἐποχή), ὁ Κώστας Παλαμάς,
πού πρώτος μίλησε γιὰ τὴν «ἄυλη χα-
ρὰ τῆς τέχνης τοῦ Παπαδιαμάντη» καὶ
τὸν ὀνόμασε «ζωγράφου τῶν ταπεινῶν»,
ὁ Παῦλος Νιρβάνας, πού εἶδε ἔαστε-
ρα μέσα στὸν πεζογράφου Παπαδιαμάν-
τη τὸν ποιητὴ, ὁ Δημήτριος Κακλα-
μάνος, καθαρολόγος στὸ γράψιμό του
μετριοπαθῆς, δημοτικιστῆς στὶς ἀγάπες
του καὶ στὴν ὄλη κίνηση τοῦ πνεύματός
του, ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου, πλήθος ἄλ-
λοι, καὶ παλιότεροι καὶ νεότεροι. Τὸ πλου-
σιότατο τεῦχος τῆς «Ν. Ἑστίας» τὸ ἀφι-
ρωμένο στὰ 1941 στὸν Παπαδιαμάντη ἀπο-
τελεῖ μιὰ θερμὴ κατάφαση ἀντίκρου στὸ
ἔργο του. Κ' εἶναι δύσκολο νὰ πιστέψει
κανεὶς, πὼς ὅλοι οἱ Νεοέλληνες συγγρα-
φεῖς, πού τὸ σύνθεσαν μὲ τὰ μελετήματά
τους, μὲ τ' ἄρθρα τους, μὲ τὰ ἐγκωμια-
τά τους τὸ τεῦχος τοῦτο εἶναι οἱ ἄνθρωποι,
πού, καθὼς παρατηρεῖ ὁ ἐπικριτὴς του,
«δὲν ἔχουν συνηθίσει στὴν καλὴ ποιότητα».
Γιὰ τὴν αὐτὴ τὸ παραδοξογράφημα βρί-
σκεται στὴν ἐπίκρισή του: «Ὁ Παπαδια-
μάντης διαβάξεται εὐκόλα ἀπὸ ἀνθρώπους
πού δὲν ἔχουν συνηθίσει στὴν καλὴ ποιό-
τητα καὶ δὲν ἀπαιτεῖ κανενὸς εἴδους προ-
παρασκευῆ. Καὶ καλά οἱ σύγχρονοί του!
Ἄς ποῦμε, πὼς τὸν διάβαζαν ἀπὸ ἀμάθεια
κι ἀπὸ ἔλλειψη ὀρθοῦ αἰσθητικοῦ κριτή-
ριου. Μὰ οἱ μεταγενέστεροι; Κ' οἱ πῶ
ἀπαιτητικοί, ἕνας Φῶτος Πολίτης, αὐτὸς ὁ
«ἀδιάφορος», γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸ Robes-
pierre; Βέβαια, βρέθηκαν κ' οἱ ἐπιφυλαχτι-
κοί, καθὼς ὁ Γρηγ. Ξενοπούλος, κ' οἱ ἀρ-
νητές, καθὼς ὁ Κώστας Χατζόπουλος. Μὰ
ποῖος δημιουργὸς καὶ πού τὸ ἔργο δὲ συνα-
πάντησαν στὸ δρόμο τους τὴν ἀντίρρηση;

Γιὰ μένα προσωπικά, ἐπιχειρήματα δὲν ἀ-
ποτελεῖ ἡ περίπου ὁμόφωνη καθιέρωση
τοῦ Παπαδιαμάντη. Μὰ τ' ὁμολογῶ ἀπερί-
φραστα, πὼς δὲ θὰ τὸ συλλογιόμουν ποτέ
νὰ ταπεινώσω τόσο ἄκριτα τοὺς ἐγκωμια-
στές του, γιὰ νὰ στηρίξω τὴν ὁποία μου
κατηγορία. Ὑπάρχουν, ἄλλωστε, τόσα πολ-
λά, πού ἔχει νὰ καταμαρτυρήσει τοῦ Πα-
παδιαμάντη ὁ κριτής. Τὸ παράδοξο εἶναι,
πού, καθὼς κάποια ἀνθρωπόμορφα παιγι-
δάκια, ὅσο κι ἂν προσπαθῆσει κανεὶς νὰ
τὰ ρίξει, ταλαντεύονται, μετεωρίζονται,
μὰ καὶ πάλι ἔναβρισκουν τὴν ἰσορροπία
τους καὶ στέκονται ὀρθα, ἔτσι κι ὁ Παπα-
διαμάντης, ὅσο κι ἂν χυτηθεῖ, ἀπομένει
ἀμετακίνητος στὸν τόπο του. Ποῖο εἶναι τὸ
στοιχεῖο, πού καταργᾶται τὴν ἀφθιτὴ δό-
ξα του; Ἐκεῖνο τὸ «ἄυλο», πού παρατή-
ρησε ὁ Παλαμάς, τὸ ἀστάθμητο καὶ τὸ ἀ-
καταμάχητο πάντα. Εἶναι ἡ ποιότητα
ἴσια ἴσια, πού τοῦ ἀρνιέται ὁ κριτικός.
Αὐτὴ ἡ ποιότητα, πού μᾶς ἐπιτρέπει
νὰ ὑπερηψοῦμε τὶς ἀνωμαλίες τοῦ Κάλ-
βου, τὴν πεζολογία τοῦ Καβάφη. Δηλαδὴ

ἡ μαγεία κ' ἡ δύναμη, πού μεταμορφώνει καὶ τὰ ἐλαττώματα σὲ προτερήματα, γιὰ μιὰ καὶ μόνη στιγμή, σ' ἕναν ἄνθρωπο, σ' ἕνα ἔργο. Μποροῦμε πολὺ εὐκόλα νὰ φανταστοῦμε ἕνα ποιητῆ, πού θὰ κάτεχε τ' ἀντίστοιχα προτερήματα τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ Κάλβου καὶ τοῦ Καβάφη, μὰ θὰ τοῦ ἔλειπε ἡ εἰδική τους ποιότητα. Τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶταν μηδαμινό, γυμνὸ καὶ κατάψυχο τοῦ λόγου ἀγώνισμα. Μποροῦμε μάλιστα νὰ πᾶμε καὶ πρὸ μακριὰ καὶ νὰ συλλογιστοῦμε, πῶς ὀρισμένες ποιότητες δὲν καταρθώνουν νὰ πραγματοποιηθῶν παρά μονάχα διαμέσου τῶν ἐλαττωμάτων πού καταξιώνουν στὸ χῶρο τῆς γοητείας. Μοιάζουν μὲ τις ἔνοχες ἀγάπες, πού εἶναι τόσο μαγευτικές, μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ εἶναι ἔνοχες. Ἔνας Παπαδιαμάντης, πού θὰ καθόταν, μὲ πολλὴ περίσκεψη, ν' ἀλφαδιάσει τὸ διήγημά του, θὰ εἶταν ὁ τυπικὸς κιὸ ἀνούσιος διηγηματογράφος. Κ' εἶναι πολὺ ἐποικοδομητικὸ νὰ θυμηθοῦμε τὴν ὥρα τούτη, πῶς τὴν πιὸ ἀμεμπτη τεχνική καὶ στὴ σύνθεση καὶ στὴν ἀνάπτυξη τοῦ μύθου καὶ στὸν ὅλο καταμερισμὸ τῆς ὕλης τὸν κατέχουν οἱ λαϊκοὶ ἀναγνωματογράφοι. Καὶ πῶς τὰ πιὸ στοιχειώδη σφάλματα, τίς πιὸ χτυπητὲς ἀδυναμίες τίς συναπαντοῦμε σὲ μεγάλους καὶ τραγικοὺς πεζογράφους, στὸ Ντσοτογέφσκι, νὰ ποῦμε. Λοιπόν; Ἡ ἀπόκριση εἶναι πολὺ εὐκόλη. Ὁ Παπαδιαμάντης ἀνήκει στοὺς «μονήρεις», πού ἐπιβεβαιώνουν μὲ τὴν παρουσία τους καὶ τὴ δόξα τους τὸ πρωταρχικὸ ἀνεμῆνευτο, πού εἶναι ἡ οὐσία τῆς τέχνης. Αὐτὸ πού διανοητικὰ δὲν κερδίζεται, πού νιώθεται μόνο.

Δὲν εἶναι, νομίζω, μήτε ἡ καθαρεύουσα μήτε ἡ κακοτεχνία μήτε ἡ «λαογραφία», πού μπορεῖ νὰ μᾶς ἐνοχλήσει σήμερα στὸν Παπαδιαμάντη. Εἶναι ἡ ἀπουσία τῆς ἐσωτερικῆς ἀγωνίας. Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν προβληματίζεται. Καὶ καθὼς ὁ ἴδιος μένει ἀσάλευτος, ἀφήνει καὶ τὰ πάντα ἀσάλευτα γύρω του. Δημιουργεῖ τὸ «μῦθος» του, καθὼς τὸ μεταξοσκουλήκο τὸ κουκούλι του, καὶ μέσα, κεῖ «εὐδαιμονεῖ». Ὁ μῦθος του εἶναι τὸ νησί του, τὸ παλιὸ του νησί, τὰ παιδιὰτικὰ χρόνια, οἱ ἄνθρωποι του, ἡ φύση του κοιταγμένη μὲ τὰ μάτια τὰ παρθενικά του παιδιῶ, μιὰ κατάδρωση κι ἀπονήρευτη πλάση, ὁ Θεὸς κ' οἱ ἅγιοι του κι ὁ φτωχολογὸς του καὶ τὰ ζωαράκια του, τὰ ζῶα τὰ ἡμέρα τῶν κοιλάδων, καὶ τὰ κύματα τῆς σπιτικῆς θάλασσας καὶ τ' ἄστρα τὰ παρηγορητικά, ἕνας κόσμος τῆς λυρικῆς φαντασίας. Φοβοῦμαι, πῶς, ἂν ὁ Παπαδιαμάντης ζοῦσε τὴν πᾶσα του μέρα στὴ Σκιάθου, δὲ θάχε πιὰ τί νὰ γράψει. Αὐτεξόριστος, δημιουργοῦσε μέσα του τὸ γόνιμο κλίμα τῆς νοσταλγίας. Ὅλο του τὸ ἔργο εἶναι μιὰ φυγὴ πρὸς τὰ περασμένα. Ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας, ἀπὸ τίς φτωχογειτονιές, μέσα στὸ μαγαζὶ τοῦ

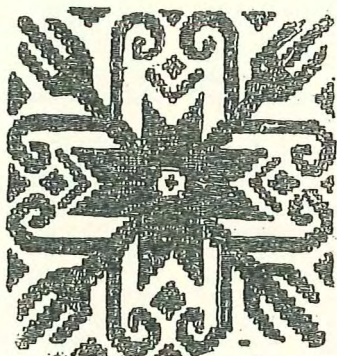
Καχριμάνη, μέσα στὸ ταπεινὸ ἐκκλησάκι τὸν ἅγιο Ἐλισσαῖο, τὸ νησί του μεταμορφώνεται σὲ μακρινότατη Θούλη, σ' ἀπλησίαστο Ἐλπαράντο. Λοιπόν, καθὼς ἀναζητοῦσε ὁ Παπαδιαμάντης τὴ Σκιάθου του, ἀναζητοῦμε κ' ἐμεῖς σήμερα τὸν Παπαδιαμάντη. Γιὰ νὰ πετύχουμε κάποιον ἡσυχασμὸ, μιὰν ὥρα γαλήνης. Δὲν κατέχεται ἀπὸ ἐσωτερικὲς ἀνησυχίες, δὲν προβληματίζεται, δὲν ἀνήκει στὴν ἐποχὴ μας, δὲν ἀναμοχλεύει τὰ βαθύτερα τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἐσωτερικὸς του κόσμος εἶναι μιὰ ἡρεμὴ λίμνη, γεμάτη πραότητα, ταπεινὸσύνη, συμπνία καὶ νοσταλγία. Τοῦ λείπει ἡ δύναμη τῆς ψυχολογίας. Τοῦ λείπει καὶ τὸ δαιμόνιο τὸ μορφοπλαστικὸ. Κ' ἡ πλατύχωρη φαντασία. Κι ὠστόσο, δὲν εἶναι ἴσκιος οἱ ἄνθρωποι του. Μονάχα πού μὲ κάποιον τρόπο μᾶς τοὺς προϋποθέτει γνώριμος καὶ οικεῖος. Τοὺς σχεδιάζει γοργά, μ' ἀλαφράδα, μὲ βεβαιότητα. Ἄν ἀπομένουν λειψοί, καὶ συχνὰ ἀπομένουν λειψοί, δὲν τὸν νιάζει. Σὰ νὰ τὸ ξέρει, πῶς τὸ μισὸ πού τοὺς λείπει ἢ τὸ κομμάτι μποροῦμε νὰ τὸ πάρουμε ἀπὸ κάποιο ἄλλο μισὸ, κάποιο ἄλλο κομμάτι, ἀπὸ ἄλλο διήγημα. Γιατ' εἶναι ἀποσπασματικὸ τὸ κάθε διήγημα, μὰ ὀλοκληρωμένοι στὴν ὅλη πορεία τοῦ ἀφηγηματικοῦ τοῦ ἔργου. Μέσα στὰ ἑκατὸν ὀδόντα ἕνα διηγήματά του (τόσα ἀρίθμησε ὁ Γ. Βαλέτας) διαγράφονται, σιγὰ σιγὰ, οἱ χαρακτηριστικοὶ τοῦ τύποι, οἱ τύποι τῆς ἀπλῆς νησιώτικης ζωῆς. Ὁ Παπαδιαμάντης δὲν ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἐξαίρεση, γιὰ τὴν ψυχὴ τῆν ἰδιότυπην (παραμερίζω τὴ φόνισσα τῆ Φραγκογιαννοῦ), γιὰ τὴν ψυχὴ τὴν ἀνήσυχην. Ἡ πινακοθήκη του εἶναι γεμάτη ἀχνῆς προσωπογραφίης θαλασσιῶν καὶ καμπισίων, ἀνθρώπων τοῦ «καλοῦ Θεοῦ». Πολλὲς φορές τὰ πρόσωπα δὲν εἶναι παρὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα σ' ἐυρύτετους φυσιογραφικοὺς πίνακες. Κι ὠστόσο, ὁ κόσμος του ὅλος εἶναι ἀληθινὸς κι ἀκέρειος καὶ ζωντανός. Ἔνας κόσμος δοσμένος μὲ εἰλικρίνεια, μὲ κατάνυξη, μὲ ἡρεμὸ πάθος, δοσμένος μὲ ποίηση. Ἔνας κόσμος, πού βρίσκειταί μέσα μας, σὲ κάποιες μνήμες, σὲ κάποια βάρθη, σὲ κάποια ὄνειρα. Ὁ ἔρωτας, ὁ χωρισμὸς, ἡ φτώχεια, ὁ θάνατος. Θλίψη ρηχὴ καὶ μικρὴ ἀναγάλλια. Καημοὶ ἀξεθύμαστοι, πού καταλαγιάζουν σὲ ἡρεμες κοίτες. Ἡ «πεζογραφία τοῦ ἐλαχίστου». Πού εἶναι, παρ' ὅλα, τὸ πιὸ αἰώνιο, τὸ πιὸ ἀκατάλυτο. Ὁ Παπαδιαμάντης κοιτάζει τοὺς ἀνθρώπους του καλοκάγαθα, τοὺς εἰρωνεύεται κάποτε, καὶ πάντα τοὺς συμπονεῖ. Αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸ του ἀνάμεσα τους. Εἶν' ἕνας γραμματισμένος, ἕνας γλωσσομαθῆς, νυχτώνεται στὶς φημερίδες μεταφράζοντας ἔξανα διηγήματα καὶ μελετήματα κι ἄρθρα, στὰ καπηλιὰ κουτσοπίνοντας, στὶς μυστικὲς ἐκκλησιῆς τῆς πολιτείας σιγὸψέλλοντας κι ὄνειρεύεται τὸ νησί του,

τοὺς παιδιάτικους φίλους, εἶν' ἓνα ξενιτεμένο παιδί, ἓνας ἀπόδημος ἀθεράπευτα νοσταλγός, αὐτὸ τὸ κλίμα τῆς γλυκύθυμης καὶ κατανυκτικῆς νοσταλγίας εἶναι τὸ μόνιμο κλίμα του, μιὰ συνείδηση ποὺ ὠραίζει τὰ πάντα καὶ τὰ βαθαίνει καὶ τὰ πλαταίνει ἀπεριόριστα—εἶναι ἡ συνείδηση τοῦ παιδιοῦ, ποὺ προσπαθοῦμε ἀπελπισμένα κ' ἔμεῖς νὰ μὴν τὴν χάσουμε πέρα γιὰ πέρα, γιὰ νὰ μὴ χάσουμε καὶ τὴ στερνὴ προσδοκία τῆς σωτηρίας μαζί της.

* Ἄν ὁ Κάλβος εἶναι μιὰ μεγάλη παρέν-

θεση στὴ λυρική σχολή τῆς Ἑπτανήσου κι ὁ Καβάφης μιὰ μεγάλη παρένθεση στὴ γενιά ποὺ μεγάλωσε κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιό τοῦ Παλαμᾶ, εἶναι κι ὁ Παπαδιαμάντης, νομίζω μιὰ παρόμοια μεγάλη παρένθεση μέσα στὴ δημοτικιστικὴ πεζογραφία τοῦ πρώτου καιροῦ, γιὰτι μὲ τοὺς συγκαταρκινούς του καὶ τοὺς παλιότερους καθαρολόγους πεζογράφους σὲ ἀνταπόκριση καμιά δὲ βρίσκεται. Ἕνας βράχος ξεμοναχιασμένος, σιωπηλὸς καὶ φιλόξενος, καθὼς ὁ βράχος τῆς «Γλυκοφιλοῦσας».

Γ. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΒΑΠΤΙΣΤΙΚΗ

Ἄποφεύγουμε τις ἀναδημοσιεύσεις, προπάντων τις ἀναδημοσιεύσεις κειμένων, πού και πολλές φορές τυπώθηκαν και πολύ διαβάστηκαν. Δίνουμε ὅμως τὰ δύο διηγήματα πού ἀκολουθοῦν, — εἶδος μικρῆς ἀνθολογίας, — γιά νά διαβαστοῦν ἐπιτέλους ἀπό τούς νεώτερος μερικῆς σελίδες τοῦ Παπαδιαμάντη, πού τὰ βιβλία του χρόνια τώρα λείπουν ἀπό τήν ἀγορά.

Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»

Ἄν ἄλλη τις χρηστή γυνή εἶδε ποτε καλά νοικοκυριά εἰς τὰς ἡμέρας της, ἀναντιρρήτως εἶδε τοιαῦτα και ἡ θειά-Σοφούλα Κωνσταντινιά, σεβασμία οἰκοδέσποινα ἑβδομηκονταετής, κάτοικος παραθαλασίου κώμης εἰς μίαν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου.

Τὴν ἐκάλουν κοινῶς Σαραντανοῦ, και πολλοὶ ὑπέθετον ὅτι τὸ ἐπίθετον τοῦτο τῇ ἀπεδόθη, διότι δῆθεν εἶχε ἴσον μεσάρια γυναικῶν νοῦν, ὅπερ δὲν ἐνομιζέτο ὑπερβολή. Ἄλλοι ὅμως ἔλεγαν, ὅτι ἡ λέξις ἐσχηματίσθη ἐκ τοῦ Σαραντανοῦ, ἥτοι νοινά μεσάρια βαπτιστικούς.

Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι, ἀν δὲν εἶχε φθάσει εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον, δύο ἢ τρεῖς μονάδες τῆς ἔλειπον και ἤλπιζε προσεχῶς νά συμπληρώσῃ τὴν τεσσαρακοντάδα. Ὁμολογητέον δέ, ὅτι αὐτὴ κατ' ἀρχὰς εἶχε βαπτίσει οἰκιοθελῶς πέντε ἢ ἕξ νήπια τῶν γειτόνων της, ἕσα και πᾶσα ἄλλη οἰκοκυρὰ βαπτίζει. Ἄλλ' ὅταν ἀπαξ ἐγνώσθη και ἀπεδείχθη, ὅτι εἶχε καλὸ χέρι, τότε ἔλαι αἱ γειτόνισσαι, συγγενεῖς, παρασυγγενεῖς, κολληγίσαι ἤρχισαν νά τὴν πολιορκοῦν.

Εἶχε πάρει καλὸ ὄνομα ὅτι τῆς ἕξοῦσαν τὰ παιδιά, ὅσα ἀνεδέχετο ἐκ τῆς κολυμβήθρας. Εἶνε δὲ τὸσον σπουδαῖον νά εὐρεθῇ νοινά «νά τῆς ζοῦν τὰ παιδιά», ὅσον και ἱερεὺς «νά πιά νητὸ διάβασμά του».

Ἡ θειά-Σοφούλα ὅμως ὑπέφερε μετὰ χάριτος τὴν ἀγγαρείαν ταύτην. Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὰ φωτίκια εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, χιτῶν και κουκούλιον μετὰ σταυροῦ, καθὼς και τὰ μαρτυριάτικα, ἑαρινὴ βροχὴ λεπτῶν και διλέπτων διὰ τούς ἀγριόπαιδας, ἐκόστιζαν ἐν ἑλῶ δέκα γρόσια.

Ἡ θειά-Σοφούλα ὠμοιάζε μετὰ τὴν ἐπιμελῆ ἀνθοκόμον, ἥτις δὲν ἀρκεῖται νά φυτεύῃ

μόνον τὰ ἄνθη της, ἀλλὰ τὰ περιθάπει και τὰ καταρδεύει. Ἠγάπα τὰ πνευματικά της τέκνα ὡς τέκνα της ἐγκαρδίακά, τὰ ἐθάπυε, τὰ ἐφίλευε και τὰ ἐπαιδαγώγει.

Ὁ μπάρμπα-Κωνσταντῆς, ὁ πρῶτος γρηνιάρης τοῦ χωρίου, δὲν συνεμερίζετο τὴν ἀδυναμίαν ταύτην τῆς συζύγου του.

— Ἄ, μπάρο! φίλευε τὰ ἀναδεξιμά σου, μουρῆ!... ἐγόγγυζεν ἐκάστοτε, ὁσάκις τὴν ἔβλεπε μεριμνῶσαν περὶ τῶν ἀναδεκτῶν της — ἡῦρες κι' ἄλωνίζεις, μουρῆ!...

Ἡ θειά-Σοφούλα ὀλίγον ἀνησυχεῖ περὶ τῆς ἰδιοτροπίας ταύτης τοῦ συζύγου της, ὅστις ἦτο ἀγαθὸς ἄνθρωπος εἰς τὰς καλάς του ὥρας.

Ἐπειτα ὁ μπάρμπα-Κωνσταντῆς σπαινίως ἐφαίνετο ἐν τῇ πολίχνῃ. Ἀφότου ἔπαυσε τὰ θαλάσσια ταξείδια, ἤσχολετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων του. Κατὰ πᾶσαν πρωίαν ἔπυεν ἐπὶ τοῦ εὐρῶστου ἡμῖνου του, ἐτρέπετο εἰς τούς ἀγροὺς και ἐπανήρχετο μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου.

Κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον, περὶ τὰ 184... ἡ θειά-Σοφούλα εἶχε φθάσει εἰς τὸ τριακοστὸν ἔνατον βαπτιστικόν. Ἐν μόνον τῆς ἔλειπε διὰ τὰ κάμη σαράντα πρὸς ἀνάπαυσιν τῆς συνειδήσεώς της. Ἐθάπτιζεν ἀδιακρίτως ἄρρενα και θήλαα, ἀλλ' ἐφρόντιζε νά διδῇ ἀκριβεῖς σημειώσεις εἰς τούς ἱερεῖς και πνευματικούς, διὰ νά μὴ τυχὸν γείνη κανὲν συνοικέσιον εἰς τὸ μέλλον μετὰ δύο ἑτεροφύλων ἀναδεκτῶν και κολασθῇ ἡ ψυχὴ της.

Κατ' ἔτος, τὴν Μεγάλην Πέμπτην, μεγίστη κίνησις ἐγένετο ἐν τῇ εὐρυχωρῷ αὐτῇ τῆς οἰκίας. Ἡ θειά-Σοφούλα ἀνεσφοργώωνε το μέχρσι ἀγκῶνων και ἐξόμωνε μόνη της τὰς τριάκοντα ἐννέα αὐγοκυλούραις διὰ τούς τοσοῦτους βαπτιστικούς της... Ἄλλὰ πλὴν τῶν βαπτιστικῶν ὑπῆρχον και τὰ

ἐγγόνια καὶ τὰ δισέγγονα καὶ ταῦτα δὲν ἦσαν ὀλιγάριθμα.

Ἐν συνόλῳ ἐχρειαίζετο ἐβδομήκοντα καὶ πλέον κοκκίωνας δηλ. παιδικὰς κουλούρας, διὰ τοὺς βαπτιστικούς, διὰ τοὺς ἐγγόνους καὶ τὰ δισέγγονα. Εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον δὲν συμπεριλαμβάνονται αἱ μεγαλείτεραι κουλούραι, τὰς ὁποίας παρεσκευάζε διὰ τὰς συντεκνίσσας, διὰ τὰς ἀνεψιάς καὶ δισεξαδέλφας τῆς.

Μέγας δὲ ἐδόμβει ὁ ἔσμος τῶν ἀναδεκτῶν καὶ δισεγγόνων περὶ τοὺς ἀνθῶνας τῆς αὐλῆς κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Ἀπὸ τῆς τρίτης ὥρας τοῦ δειλινοῦ, καθ' ἣν ὁ μπάρμπα - Κωνσταντῆς ἐξηγήρετο τοῦ μεσημερινοῦ ὕπνου, μὲ δριμύειαν ἐπικαθημένην τῆς ρινὸς τὴν χολήν, καὶ ἐφόρει τὸ τσόχιον βραχίον του, ἐπύργωνεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς μεγαλοπρεπῆς τὸ τυνησιακὸν φέσι του, ἐλάμβανεν ὡς σκῆπτρον τὴν μεγάλην ἠλεκτρόστομον τσιμπούκκαν του, ἀνήρτα ἐπὶ τῆς ὀσφύος βαθύκολπον τὴν μεταξωτὴν καπνοσακκούκκαν καὶ κατήρχετο εἰς τὸ καφενεῖον γὰ εἰσπνεύσῃ τὴν θαλασσίαν αἶραν, ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης ἡ εὐρεία καὶ τετράγωνος αὐλὴ παρεδίδοτο ἐξ ἐφόδου εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν βαπτιστικῶν καὶ τῶν δισεγγόνων.

Μεγίστην εὐτυχιάν καὶ ἀνηκουστον ἡδονὴν ἐνόμιζον τότε τὰ παιδιὰ τῆς γειτονιάς, ἂν κατώρθωναν γὰ παρεισδύσασιν εἰς τὸ προαύλιον τῆς θειᾶ - Σοφούλας, ὅπερ ἐθεωρεῖτο ὡς μυθῶδές τι. Πολλὰ αὐτῶν προέτεινον τὰς κεφαλὰς διὰ τῶν σχισμῶν τῆς κλειστής αὐλείου θύρας, ἥτις ἐμοχλευέτο ἔσωθεν ὑπὸ τῶν ζηλοτύπων βαπτιστικῶν διὰ τοὺς μὴ ἔχοντας ἔνδυμα γάμου. Ἄλλα παιδιὰ, τολμηρότερα, ἀνεῖρπον εἰς τὸν θριγκὸν τοῦ τοίχου τῆς αὐλῆς καὶ εὕρισκον τρόπον γὰ εἰσπηδήσωσιν ἐκεῖθεν εἰς τὰ ἔνδον. Ἄλλ' ἄλλοικον ἂν παρετηροῦντο ὑπὸ τῶν ἀγρύπνων ἐνοουμένων. Ἀπειδιώκοντο μὲ τσιμπήματα καὶ μὲ δονταῖς, ὡς ὁ κηφὴν ὑπὸ τῶν μελισσῶν.

* * *

Τὴν Μεγάλην Πέμπτην τοῦ ἔτους 185... ἔλοι οἱ ἀναδεκτοὶ ἦσαν συνηγμένοι ἐν τῇ αὐλῇ τῆς γραιίας Σοφούλας. Ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν ἦδη νεανίας εἰκοσαετῆς, τὸ δὲ νεώτερον ἦτο κοράσιον τριετὲς εἰς ὃ ἡ νοννά εἶχε δώσει τὸ ὄνομά τῆς. Τὸ βρέφος τοῦτο

ἦτο τὸ τεσσαρακοστὸν πνευματικὸν γέννημα τῆς θειᾶ - Σοφούλας.

Εἶχε γεννηθῆ τέλος τὸ ἀπὸ πολλοῦ προσδοκώμενον τοῦτο συμπλήρωμα τοῦ προωρισμένου ἀριθμοῦ καὶ ἦτο τὸ χαδευμένον τῆς θειᾶ - Σοφούλας. Ἡ νοννά ἔτρεφε φιλοδόξους σκοποὺς ὡς πρὸς τὸ μέλλον τοῦ θυγατρίου τοῦτου. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ μπάρμπα - Κωνσταντῆς ἐξ ἔλων τῶν ἀναδεκτῶν μόνον τὸ μικρὸν τοῦτο ἠνείχετο. Ἡ στοργὴ ὅμως τῆς θειᾶ - Σοφούλας πρὸς αὐτὸ ἐφθανε μέχρι παραφροσύνης.

Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡ θειᾶ - Σοφούλα ἦτο κλειστὴ εἰς τὸ ἰσόγειον καὶ ἐζύμωνεν. Ἐκ τῶν παιδίων τινὰ τὴν ἐπολιόρχουν ἔξωθεν τῆς θύρας παραμονεύοντα. Τὰ πλεῖστα ὅμως ἔπαιζον ταραχῶδως περὶ τὸν ὑπερμεγέθη ληνόν, πλησίον τοῦ ἐλαιοτριβείου τοῦ κρυφτάκι, καὶ ἄλλα ἐθορούβουν περὶ τὰς κιγκλίδας τοῦ κήπου καὶ πλησίον τοῦ φρέατος.

Ἡ μικρὰ Σοφούλα, ἥτις ἦτο μόλις τριετῆς, ὡς εἶπομεν, ἐξέπεμπε χαρμωδῶν κραυγῶν, ἐψέλλιζεν ὡς νεοσσὸς χελιδόνος καὶ ἔτρεχε καὶ αὐτὴ κατόπιν τῶν ἄλλων παιδίων. Ἡ νοννά τῆς ἐζήτησε κατ' ἀρχὰς γὰ τὴν κρατήσῃ πλησίον τῆς, ἀλλ' ἡ μικρὰ ἐστενοχωρήθη καὶ ἀπήτησε γὰ ἐξέβληθ.

— Νὰ πάω κι' ἐγὼ γὰ παίζω, νοννά μου;

— Τί γὰ παίζεις ἐσύ;

— Τὸ κλυφτάκι, νοννά μου! ἔτραύλισεν ἡ μικρὰ.

— Δὲν παίζου τὰ κορίτσια τὸ κρυφτάκι, εἶπεν ἀσθηρῶς ἡ νοννά.

Ἡ μικρὰ δὲν ἐμεμφισμοίρησε μὲν, ἀλλ' ἐσχυθῶπασεν. Ἰδοῦσα τοῦτο ἡ νοννά, ἔκραξε τὴν Ἀθηνίω, εἰκοσαετῆ τὴν ἡλικίαν δουλεύτραν τῆς, ἥτις ἦτο καὶ αὐτὴ μία τῶν βαπτιστικῶν τῆς, καὶ τῇ ἐνεπιστεύθη τὴν μικρὰν, συστήσασα αὐτῇ αὐστηρὰν ἐπαγρύπνησιν.

Ἄλλ' ἡ Ἀθηνίω ἐλησμόνησεν ἅμα ἀκούσασα τὴν σύστασιν τῆς κυρίας τῆς, καὶ ἐπειδὴ εἰς τὰς πεζούλας ἐκάθητο τέσσαρες ἢ πέντε γειτόνισσαι, καὶ γνωρίζομεν πόσον περισπούδαστος εἶναι ἡ συνδιάλεξις τῶν ἀέργων γυναικῶν, ἐκάθησε πλησίον αὐτῶν καὶ ἄφησε τὴν μικρὰν Σοφούλαν γὰ τρέχῃ.

Δὲν ἤρκεσε τοῦτο, ἀλλὰ παραγγελευθεῖσα ὑπὸ τῆς κυρίας τῆς γὰ ἀντλήσῃ ὕδωρ ἐκ τοῦ φρέατος, ἐγέμισε μὲν τὴν στάμναν, ἀλλὰ δὲν ἐφρόντισε γὰ κλείσῃ τὸ στόμιον τοῦ φρέατος, ὅπως τὸ εὖρε κεκλεισμένον, τὸ ἄφησε δὲ ἀνοικτόν. Ἀπροσεξία, εἰς ἣν

οὐδέποτε θὰ ὑπέπιπτεν ἡ γραιὰ Σοφούλα ἢ ἄλλη φρόνιμος γυνή. Μὴ τις δὲ ἀμφιβάλλῃ, ὅτι τὴν σύστασιν ταύτην ἡ γραιὰ ἔκαμε χιλιάκις εἰς τὴν δουτεῦτραν της; ἀλλ' ἡ Ἀθηνιώ δὲν ἦτο ἐξ ἐκείνων τῶν γυναικῶν, αἵτινες καθίστανται προσεκτικαί.

Εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς πλήρους ἐνδιαφέροντος συνδιαλέξεώς των, ἤκουσαν αἴφνης αἱ εἰς τὴν πεζοῦλαν καθήμεναι γυναῖκες κρότον τινά, ὡς πλατάγησιν σώματος πίπτοντος εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ συγχρόνως πεπνυγμένην κραυγὴν καὶ μετ' αὐτὴν δευτέραν κραυγὴν δυνατωτέραν.

Αἱ γυναῖκες ἀνωρθώθησαν αὐτομάτως.

Ἀλλὰ πρὶν αὐταὶ κινήσῳιν, ἡ θύρα τοῦ ἰσογείου ἠνοιχθῆ μετὰ κρότου, καὶ ἡ θειά-Σοφούλα ἐντρομος, ἀνυπόδητος, μὲ ταῖς κάλτσαις μόνον, γυμνῶλενος, μὲ τὰς χεῖρας ζυμωμένας, ἔτρεξε πρὸς τὸ φρέαρ κρᾶζουσα :

— Τὸ κορίτσι! τὸ κορίτσι!

Διὰ τῆς εἰς τὴν στοργὴν ἰδιαζούσηςμαντείας, ἡ θειά-Σοφούλα ἐνόησεν ἀμέσως ὅτι ἡ μικρὰ τῆς βαπτιστικῆς εἶχε πέσει ἐντὸς τοῦ φρέατος. Καὶ τῳόντι δὲν ἠπατάτο.

Ἐνῶ ἔτρεχεν ἡ Σοφούλα, ἰδοῦσα τὸ στόμιον τοῦ φρέατος ἀνοιχτόν, ἐπλησίασε, προσκολλήθη ἐπὶ τοῦ χθαμαλοῦ ξυλίνου φραγμοῦ, εἶδεν ἐπὶ τοῦ ὕδατος εἰκονιζομένην τὴν ἀγγελικὴν ξανθὴν μορφήν της, ἤρχισε νὰ τῆ προσμειδιᾷ, ἐκυψεν ὑπερμέτρως, ὠλισθησεν ἐπὶ τῆς στυλπνῆς ὡς ἐκ τῆς συχνῆς προστριβῆς τοῦ σχοινίου σανίδος, καὶ ἔπεσε κατακέφαλα ἐντὸς τοῦ φρέατος.

Αἱ ἄλλαι γυναῖκες, καὶ ἡ Ἀθηνιώ μετ' αὐτῶν, καθ' ὑπερβολὴν διαστέλλουσαι τοὺς βραχίονας, ἔτρεξαν κατόπιν τῆς θειάς Σοφούλας.

— Ἐναν κουβά! ἔνα γιουρδέλι! ἐκραύγαζεν ἔκφρων ἡ γραιὰ Σοφούλα.

— Ἐνα τσιγκέλι! ἔκραξε καὶ ἡ Ἀθηνιώ μετ' αὐτῶν σκοτισμένη (ὡς νὰ εἶχε πέσει δηλ. εἰς τὸ φρέαρ τὸ ἰδάνιον, δι' οὗ ἀντλοῦσιν ὕδωρ).

— Τὰ τσιγγέλια νὰ σὲ τραβοῦν σκύλλα! τῆ ἔκραξε μὲ κεραυνοβόλον βλέμμα ἡ θειά-Σοφούλα. Μοῦ ἐπνίξεις τὸ παιδί.

Ἡ γραιὰ τῳ ὄντι δὲν ἐδράδυνε νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι τὸ δυστήχημα ὠφέιλετο εἰς τὴν ἀπροσεξίαν τῆς δουλεύτρας της.

— Νὰ καταβῶ ἐγὼ σ' τὸ πηγάδι, νοννά, τῆ εἶπεν ἡ Ἀθηνιώ.

Ἐπειδὴ ἐδράδυνε νὰ φανῆ πουθενὰ κο-

υδρῶς, διότι εἶναι γνωστὸν πόσον τὰ χάνουν οἱ ἄνθρωποι εἰς τὰς δεινὰς περιστάσεις, καὶ ἐνῶ μία τῶν γυναικῶν ἔτρεχεν ἀπ' ἐκεῖ, ἄλλη ἀπ' ἐδῶ καὶ ἡ μικρὰ ἐν τῳ μεταξύ ἐπνίγετο, ἡ θειά-Σοφούλα ἐπέτρεψεν εἰς τὴν Ἀθηνιώ τὴν χάριν ταύτην. Εἰζευρε δὲ ἄλλως ὅτι εἰς τοῦτο, καθὼς καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἐργασίαν εἰς τοὺς ἄνδρας μᾶλλον ἀρμόζουσαν, ἦτο ἐπιτηδεῖα.

Ἡ Ἀθηνιώ λοιπὸν ἐσήκωσε τὰ φουστάνια της ὑπεράνω τοῦ γόνατος, καὶ πατοῦσα εἰς τὰς γνωστὰς αὐτῆ ἐσοχὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ λιθοκτίστου τοῦ φρέατος, τὰς ἐπίτηδες κατασκευαζομένης εἰς πᾶσαν ὀρυχὴν φρέατος κατῆλθε μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος.

Οὐδαμῶς ἐφαίνετο ἡ μικρὰ.

Τὸ βάθος τοῦ ὕδατος ἦτο τρεῖς ἴσον μὲ ἀνάστημα ἄνδρός, καὶ ἡ Ἀθηνιώ δὲν ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ κατωτέρω.

Ἐν τῳ μεταξύ εὐρέθη καὶ ὁ κουβάς, καὶ κατεβιάσθη μέχρι τῶν χειρῶν τῆς Ἀθηνιώς. Αὐτὴ ἔλαβε τὸ σχοινίον καὶ ἤρχισε νὰ περιστρέφῃ τὸ ἰδάνιον ἐντὸς τοῦ ὕδατος.

Ἡ θειά-Σοφούλα ὠλόλυξε καὶ ἔσχιζε τὰς παρειὰς της. Ἡ καρδιά της δὲν ἠσθάνετο πλέον τῆς ἐλπίδος τὴν θαλπυρήν...

Τέλος τὸ ἰδάνιον προσέκοψεν εἰς σῶμά τι ἀνερχόμενον. Ἡ μικρὰ ἀνέδη εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ἀλλ' ἦτο ἤδη πτώμα...

Ἡ κεφαλὴ της δεινῶς μεμωλωπιμένην. Κατενεχθεῖσα σφοδρῶς εἰς τὸ ὕδωρ εἶχε κτυπήσει ἐπὶ τοῦ λίθου, ἐξκαλίσθη, κατέπιε πολὺ νερόν, καὶ δὲν ἀνήλθε ταχέως εἰς τὴν ἐπιφάνειαν...

Ἐπὶ ζωῆς της δὲν ἐπαρηγορήθη ἡ θειά-Σοφούλα διὰ τὸ οἰκτρὸν τοῦτο ἀτύχημα. Ἴσα-ἴσα ἡ τελευταία βαπτιστικὴ της!...

Διετήρησε δὲ τὴν πρὸς τὴν ἀθῶαν νεκρὰν στοργὴν της μέχρι εὐσεβοῦς προλήψεως. Ζήσασα ἐπὶ ἱκανὰ ἔτη ἀκόμη, κατεσκευάζεν ἀνελλιπὴς κατ' ἔτος τῆ Μ. Πέμπτῃ τὴν κοκκῶνα τῆς ἀτουχοῦς μικρᾶς καὶ τὴν Κυριακὴν τοῦ Πάσχα, ἅμα ἐπέστρεφε ἀπὸ τῆς λειτουργίας τῆς Ἀναστάσεως, ἠνοιγε τότε μόνον, τὸ ἀχρηστον μείναν φρέαρ καὶ ἔρριπτεν εἰς τὸ ὕδωρ τὴν κοκκῶναν καὶ τὰ κόκκινα αὐγὰ τῆς μικρῆς Σοφούλας της.

Ἐθεβαίω δὲ ἡ ἀγαθὴ γυνή, ὅτι ἀνεξήγητος ἐβουδία ἀνήρχετο τότε ἀπὸ τοῦ ὕδατος, ὡς θυμίαμα ἀθῶας ψυχῆς ἀναβαίνον πρὸς τὸν θεῶν ἄνθρωπον Πλάστην.

Υ Π Η Ρ Ε Τ Ρ Α

ΔΙΗΓΗΜΑ

Τὴν ἐσπέραν τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων τοῦ ἔτους. . . ἡ δεκαοκταετίας κόρη τὸ Οὐρανιῶ τὸ Διόμικο, μελαγχροινή, νοστιμούλα, ἐκλείσθη εἰς τὴν οἰκίαν τῆς ἐνωρίς, διότι ἦτο μόνη.

Ὁ πατήρ τῆς, ὁ ἀτυχῆς μπάρμπα-Διόμας, ἀρχαῖος ἐμποροπλοίαρχος πτωχεύσας, ὅστις κατήντησε νὰ γείνη πορθμεὺς εἰς τὸ γῆράς του, εἶχεν ἐπιβῆ τῆς λέμβου του περὶ μεσημέριαν, ἔπως πλεύσῃ εἰς τὴν νῆσον Τσουγκριάν, τρία μίλια ἀπέχουσαν, καὶ διαπορθμεύσῃ ἐκεῖθεν εἰς τὴν πολίχνην ἑορτασίμους τινας προμηθείας. Ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἐπανήρχετο πρὸς ἐσπέραν, ἀλλ' ἐνύκτωσε καὶ ἀκόμη δὲν ἐφάνη.

Ἡ νέα ἦτο ὀρφανὴ ἐκ μητρὸς. Ἡ μόνη πρὸς μητρὸς θεῖα τῆς, ἦτις τῆς ἐκράτει ἄλλοτε συντροφίαν, διότι αἱ οἰκίαι τῶν ἐχωρίζοντο δι' ἐνὸς τοίχου, ἐ μ ἄ λ λ ω σ ε καὶ αὐτὴ μαζὶ τῆς διὰ δύο στρέμματα ἀγροῦ καὶ δὲν ὠμιλοῦντο πλέον. Ἡ νεάνις ἐκάθησε πλησίον τοῦ πυρός, τὸ ἔπιον εἶχεν ἀνάψει εἰς τὴν ἐστίαν περιμένουσα τὸν πατέρα τῆς, καὶ ἐκράτει τὸ οὖς τεταμένον εἰς πάντα θόρυβον εἰς τὰ φαιδρὰ ἄσματα τῶν παιδῶν τῆς ὁδοῦ, ἀνυπόμονος καὶ ἀνησυχουσα πότε ὁ πατήρ τῆς νὰ ἔλθῃ.

Αἱ ὤραι παρήρχοντο καὶ ὁ πτωχὸς γέρον δὲν ἐφαίνετο. Τὸ Οὐρανιῶ εἶχεν ἀπόφασιν νὰ μὴ κατακλιθῇ, ἀλλ' ἔμενεν οὕτως ἡμίκλιτος πλησίον τῆς ἐστίας.

Παρήλθε τὸ μεσονύκτιον καὶ ἤρχισαν ν' ἀνηχησῶν οἱ κῶδωνες τῶν ναῶν, καλοῦντες τοὺς χριστιανούς εἰς τὴν εὐφρόσυνον τῆς ἑορτῆς ἀκολουθίαν.

Ἡ καρδία τῆς νέας ἐ κ ὀ π η κ ε μ ἔ - σ α τ ῆ ς.

— Πέρασαν τὰ μεσάνυχτα, εἶπε, κι' ὁ πατέρας μου! . . .

Συγχρόνως τότε ἤκουσε θόρυβον καὶ φωνὰς ἐξωθεν. Ἡ γειτονιά εἶχεν ἐξυπνήσει καὶ ὅλοι ἤτοιμάζοντο διὰ τὴν ἐκκλησίαν.

Ἡ δύστηνος Οὐρανιῶ δὲν ἀντέσχεν, ἀλλ'

ἔλαβε τὴν τὸλμην νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὸν σκεπαστὸν καὶ περιφρακτὸν ὑπὸ σανίδων ἐξώστην τῆς οἰκίας, ὅπου κρυπτομένη εἰς τὸ σκότος προέβαλε διὰ τῆς θυρίδος τὴν κεφαλήν.

Μία γειτόνισσα, λάλος καὶ φωνασκός, εἶχεν ἐγερθῆ πρώτη καὶ ἀφύπνιξε διὰ τῶν κραυγῶν τῆς τοῦς γείτονας ὄλους, ὅσων ὁ β-πνος ἀνθίστατο εἰς τῶν κωδῶνων τὸν κρότον, προσπαθοῦσα νὰ ἐξυπνήσῃ τὸν ἄνδρα καὶ τὰ παιδία τῆς. Ὁ σύζυγός τῆς Νταραδῆμος εἶχεν ἀνάγκην μοχλοῦ διὰ νὰ σταθῇ εἰς τοὺς πόδας του.

Ἡ θύρα τῆς οἰκίας τῶν ἦτο ἀντικρὺ τῆς τοῦ μπάρμπα-Διόμα. Τὸ Οὐρανιῶ ἐβλεπε καθαρῶς ἀπέναντί τῆς τὴν γυναῖκα ἐκεῖνην κρατοῦσαν φανόν, φωτίζουσαν οἰκτιρμῶνως τὰ σκότῃ τῆς ὁδοῦ διὰ τοὺς διαβάτας καὶ τοὺς γείτονας. Διότι τὸ σκότος ἦτο βαθύ, καὶ ἔλαφρὸς ἄνεμος ἔπνεεν, ὅσος ἤρκει διὰ νὰ μεταφέρῃ ἐκ τῶν χιονοσκεπῶν βουνῶν τὸ ψῦχος καὶ τὸν παγετὸν εἰς τὰς φλέδας τῶν ἀνθρώπων.

Κατ' ἐκεῖνην τὴν στιγμήν διηλθεν ἀνθρωπὸς τις, ὃν ἰδοῦσα καὶ ἀναγνωρίσασα ἡ Οὐρανιῶ δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ μειδιάσῃ.

— Πῶς! κι' ὁ Ἀργυράκης πάει στὴν ἐκκλησιά! . . . ἐπιθύρισεν.

Ὁ Ἀργυράκης τῆς Γαρουφαλιάς, ὅστις εἶχε τὸ προνόμιον νὰ προσωνυμάται ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς συζύγου του, εἶχεν εἰπεῖ ἄλλοτε καὶ τὸ λόγιον ἔμεινε παροιμιῶδες: «ὅποτε πάω στὴν ἐκκλησιά βάρια μοιράζουνε». Ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην τὸν ἐξύπνησε βιαιῶς ἡ Γαρουφαλιά καὶ τῷ ἐπέταξε νὰ υπάγῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, διότι εἶδε κακὸν ὄνειρον, εἶπεν. Ἐφοβεῖτο μήπως ἡ γύφτισσες (ὑπῆρχον ἀντικρὺ τοῦ οἰκίσκου τῶν πέντε ἢ ἕξ καλύβαι γύφτων, νεοφωτίστων) ἔκαμαν μαγείας ἐναντίον τῆς. Καὶ ἂν αὐτὴ ἐπάθαινε τίποτε, Θεὸς νὰ φυλάῃ! ποῖα ἄλλη θὰ ἐκόλλῃ τὸν ποῦρνον, ἡμέραις ποῦ ἔρχονται τώρα τὸν Ἀρ-Βασίλη κτλ. εἰς β-

λην τὴν γειτονιά; "Ὀλον δὲ τὸ ἀτομόν της ἐνεθύμιζε τὴν μητέρα ἐκείνην τῶν Σαράντα Δράκων τοῦ παραμυθιοῦ, ἥτις ἐφούρνιζε μὲ τὰς παλάμας καὶ ἐπᾶνιζε μὲ τοὺς μαστοῦς.

Ὁ εὐπειθὴς Ἀργυράκης, ὅστις μόλις ἔφθανε μέχρι τῶν ὤμων τοῦ ἀναστήματός της, ἠγέρθη, ἐφόρεσεν εἰς τὴν κεφαλὴν του τὸν γιοργούλη του, ἐζώσθη τὸ κόκκινον ζωνάρι του, τρεῖς σπιθαμὰς πλατὺ, ὑπέδησεν εἰς τοὺς πόδας τὰ πέδιλά του καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὴν ὁδόν.

Ταυτοχρόνως εἶχεν ἐξέλθει καὶ ὁ Νταραδῆμος, ὅστις ἐπίασεν ὁμιλίαν μὲ τὸν Ἀργυράκην τῆς Γαρουφαλιάς.

—Τώρα μ' ἀρέσεις, γείτονα, τῷ λέγει... μὴν εἶσαι ἀλιβάνιστος, διότι εἶνε κατὰ τὰ σκοίγια (καταισχύνη). Τὸ φεγγάρι δὲν εἶνε τώρα πᾶν τς" Ἐλληγες (πανσέληνος), νὰ φοβᾶσαι τὸν ἴσκιό σου τὴ νύχτα...

Τοιαῦτα ἑλληνικὰ ὠμίλει ὁ Νταραδῆμος.

—Τί νὰ κάμωμε, νὰ σ' ὀρίσω γείτονα; ἀπῆντησε ταπεινοφρόνως ὁ Ἀργυράκης.

Καὶ ὁ Νταραδῆμος κατέβη εἰς τὴν ὁδόν, προηγούμενης τῆς συζύγου του, κρατούσης πάντοτε τὸν φανόν.

—Δὲν ξέρουμε; νὰ ἦλθε τάχα ὁ γείτονας; εἶπε τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἡ σύζυγος τοῦ Νταραδῆμου καὶ ρίπτουσα ἑκφραστικὸν βλέμμα πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ μπάρμπα-Διόμα.

—Σωπάτε, εἶπε φέρον τὸν δάκτυλον εἰς τὸ στόμα ὁ Ἀργυράκης· εἶπαν πῶς βούλιαξε...

—Τί; εἶπεν ἡ σύζυγος τοῦ Νταραδῆμου.

Ὁ Ἀργυράκης ἠτοιμάζετο νὰ διηγηθῆ πῶς καὶ ποῦ τὰ ἤκουσεν, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν γοερὰ καὶ σπαρακτικὴ κραυγὴ ἠκούσθη ἀπὸ τῆς σιγηλῆς οἰκίας, πρὸς ἣν ἐδλεπον οἱ τρεῖς ὁμιληταί.

Ἀπὸ τοῦ σκεπαστοῦ καὶ περιφράκτου ἐξώστου, ἡ δυστυχὴς τὸ Οὐρανιὸν εἶχεν ἀκούσει τὴν λέξιν τοῦ Ἀργυράκη, καὶ ἀφῆκε τὴν κραυγὴν ἐκείνην.

Ἡ ἄστοργος θεία, ἥτις ἀπὸ ἔτους καὶ πλέον δὲν εἶχε καλημερίσει τὴν ἀνεψιάν της, ἤκουσε τὴν γοερὰν κραυγὴν, καὶ λησμονήσασα τότε τὰ δύο στρέμματα τοῦ ἀ-

γροῦ, ἔτρεξε πρὸς βοήθειαν τῆς περιαλοῦς κόρης.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας, ὁ ἀτυχὴς μπάρμπα-Διόμας εἶχε φορέσει μέχρι τῶν ὠτων καταβαῖνον ὄρθιον τὸ παμπάλαιον φέσι του, εἶχεν ἐνδυθῆ τὴν τσακάντου καὶ τὸ ἀμπαδίτικο βρακί του, καὶ καταβάς εἰς τὸν αἰγιαλόν, ἔβουσε τὴν μικρὰν, ἐλαφροτάτην καὶ ὑπόσαθρον λέμβον, καὶ λαβὼν τὰς κώπας ἤλαυνε πρὸς τὴν μεσημβρινώτερον κειμένην μικρὰν νῆσον Τσουγκριᾶν.

Μόνη ἔμεινεν ἡ Οὐρανιὸν εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ μόνος ὁ μπάρμπα-Διόμας ἐπέβαινε τῆς λέμβου του, ναυτὴς ὁ αὐτὸς καὶ κυβερνήτης καὶ πρωρεῦς.

Ναυτίλος ἀπὸ τῆς δωδεκαετοῦς ἡλικίας του, ὁ μπάρμπα-Διόμας ἀπέκτησεν ἀμοιβαδὸν σκούναϊς, γολέτταϊς καὶ βρίκιαϊ, ὕστερον ὑπεβιάσθη εἰς βρατσέραν, καὶ τέλος ἔμεινε κύριος τῆς μικρᾶς ταύτης λέμβου, δι' ἧς ἐξετέλει βραχείας ἀλιευτικᾶς ἢ πορθμευτικᾶς ἐκδρομᾶς. Τὰ περισσεύματα τῶν κόπων του τὰ ἔφαγαν ἄλλοι πάλιν φίλοι ἀτυχῆσαντες καὶ αὐτοὶ εἰς τὰς θαλασσίας ἐπιχειρήσεις των. Εἰς τὸ γῆρας του δὲν τῷ ἔμεινεν ἄλλο τι, εἰμὴ σιδηρὰ ὑγεία, δι' ἧς ἠδύνατο ἀκόμη ν' ἀντέχη εἰς τοὺς θαλασσίους κόπους, χάριν τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου ἐργαζόμενος.

Ἐνίοτε ἐλλείπει ὁμιλητοῦ, διηγείτο τὰ παράπονά του εἰς τοὺς ἀνέμους καὶ εἰς τὰ κύματα.

—Πῆγα δὰ καὶ στὴν Ἀθήνα, σ' ἐκείνο τὸ Ἰππομαχικό, καὶ μῶδωκαν, λέει, δύο σφάκελλα νὰ πάω στὸ Σοκομεῖο· νὰ παρουσιασθῶ στὴν Πιτροπή. Ὁ ἕνας γιατρὸς μὲ ἤυρε γερό, ὁ ἄλλος σακάτη, κι' αὐτοὶ δὲν εἰξευραν... ὕστερα γύρισα στὸ ὑπουργεῖο, καὶ μοῦ εἶπαν: «σῦρε στὸ σπῆτι σου, κ' ἐμεῖς θὰ σοῦ στείλωμε τὴν σύνταξί σου». Σηκῶνομαι, φεύγω, ἔρχομαι ἐδῶ, περιμένω, περνάει ἕνας μῆνας, ἔρχονται τὰ χαρτιά στὸ λιμεναρχεῖο, νὰ πάω λέει πίσω στὴν Ἀθήνα, ἔχουν ἀνάγκη νὰ μὲ ξαναῖδουν. Σηκῶνομαι τριάντα δραχμὲς ἀπὸ ἕνα γείτονα, γιατί δὲν εἶχα νὰ πάρω τὸ σωτήριον γιὰ τὸ βαπόρι, γυρίζω πίσω στὴν Ἀθήνα, χεიმῶνα καιρό, δέκα μέραις μὲ παίδευαν νὰ μὲ στέλνουν ἀπὸ τὸ

ὑπουργεῖο στὸ Ἰππομαχικό, κι' ἀπὸ τὸ Ἰππομαχικό στὸ Σοκομετο, ὕστερα μοῦ λένε: «πάαινε καὶ θὰ βγῆ ἡ ἀπόφασι». Σηκώνομαι, φεύγω, γυρίζω στὸ σπίτι μου, καρτερῶ. . . εἶδες ἐσὺ σύνταξι; (ἀπηυθύνετο πρὸς ὑποτιθέμενον ἀκροατήν), ἄλλο τόσο κ' ἐγώ. Ἐπῆρα κ' ἐγὼ τὴν πηρέτρα καὶ πασίκω νὰ βγάλω τὸ ψωμί μου.

Πηρέτρα ἢ ὑπηρέτρα ἦτο τὸ ὄνομα τῆς λέμβου, ὕπερ αὐτὸς τῆ ἔδιδε.

Καὶ παύων νὰ μονολογῆ, ἤρχιζε νὰ τραγουδῆ διὰ τῆς τραχείας καὶ μονοτόνου φωνῆς του:

*Βασανισμένο μου κορμί,
τραγνισμένα νειάτα! . .*

καὶ δὲν ἔλεγεν ἄλλον στίχον.

Κάταπλεύσας εἰς τὴν τερπνὴν νῆσον Τσουγκριά, ὁ μπάρμπα-Διόμας ἐφόρτωσεν ἐπὶ τῆς «Ἑπηρέτρας» πέντε ἢ ἕξ ζεύγη ὀρνίθων, κοφίνους ὠν καὶ τυροῦ, δύο ἢ τρεῖς ἰνδιάνους, καὶ ἄλλα τινὰ πράγματα καὶ ἠτοιμάζετο νὰ λύσῃ τὰ ἀπόγεια τῆς λέμβου καὶ ν' ἀποπλεύσῃ. Ἀλλὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην προσῆλθεν ὁ κουμπάρος τοῦ Σταθαρός, ὁ ποιμὴν τοῦ Τσουγκριά, καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ τοῦ κάμῃ τὴν χάριν νὰ παραλάβῃ ὀχληρὸν συμπλωτήρα. . . «ὕδὸν ὑποζυγίου», ὄριμον πρὸς ἐπίσαξιν, . . ὅπως κομίσῃ αὐτὸν πρὸς ἓνα τῶν πολυαριθμῶν κουμπάρων του εἰς τὴν πολίχνην.

Ὁ μπάρμπα-Διόμας ἐσυλλογίσθη τὸ βάρος, καὶ ἔρριψεν ἀμήχανον βλέμμα εἰς τὸ στενόχωρον καὶ τὴν ἐλαφρότητα τῆς «Ἑπηρέτρας», ἀλλ' ἀπ' ἐτέρου ἐσκέφθη ὅτι μία δραχμή, ὁ ναῦλος τοῦ ὄναριου, ἦτο κάτι δι' αὐτόν, ἦτο ὁ καπνὸς καὶ ὁ οἶνος τῶν τριῶν σχολασίμων ἡμερῶν τῶν Χριστουγέννων, καὶ ἀπεφάσισε νὰ προσλάβῃ τὸν πῶλον.

Ὁ κουμπάρος Σταθαρός εὐχαριστηθεὶς τὸν ἐφίλευσεν ὀλίγα αὐγὰ, μίαν μυχθήραν, καὶ ὁ μπάρμπα-Διόμας ἐπιβιάσας τὸν πῶλον, ἔλαβε τὰς κώπας, καὶ ἔστρεψε τὴν πρῶραν πρὸς τὸν λιμένα.

Ἀπεμακρύνθη, ἔκαμε πανιά καὶ διανύσας ὑπὲρ τὸ ἓν μίλιον, ἀπείχεν ἐξ ἴσου σχεδὸν τοῦ Τσουγκριά καὶ τῆς πολίχνης. Καίτοι βορειοδυτικὸς ὁ ἄνεμος, Γραῖος, ὑπεβοῆθει ἐκ πλαγίου τὸ ἰστίον, διότι ὁ

μπάρμπα-Διόμας ἔδιδε βορειοδυτικὴν εἰς τὴν λέμβον διεύθυνσιν.

Ἀλλ' ὁ πῶλος, ὅστις ἔδοσκεν ἡσύχως τὸ χόρτον του καὶ δὲν ἐφαίνετο ν' ἀνησυχῆ πολὺ περὶ τοῦ διάπλου, αἰφνης ἐσήκωσε τὸν πόδα, ἔδωκεν ἀτακτὸν λάκτισμα εἰς τὴν σανίδα. . . καὶ τὸ μαδέρι τῆς εὐθραύστου καὶ ὑποσάθρου λέμβου διερράγη.

Τὸ ὕδωρ ἤρχισε νὰ εἰσρέῃ εἰς τὸ κύτος.

Ἡ λέμβος ἤρχισε νὰ βυθίζεται.

Ταχὺς ὡς ἡ ἀστραπή, ὁ μπάρμπα-Διόμας ἀπέβαλε τὸ βαρύτερον φόρεμα, τὸν ἀμπά του, τὸν ὅποιον εἶχε φορέσει μόνον ἐν ὄσφ ἐκάθητο εἰς τὸ πηδάλιον, ἔγειρε πρὸς τὸ μέρος τῆς σκώτας τοῦ πανίου ἀριστερά, ἐκρεμάσθη ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ σκάφους καὶ κατώρθωσε νὰ μπατάρῃ τὴν λέμβον.

Μέγας ἐγεινεν ὁ θρῆνος ὑπὸ τὴν ἀνατραπέισαν τρόπιδα. Ὀρνίθες, ἰνδιάνοι, κόφιοι καὶ ὁ αἴτιος τῆς συμφορᾶς, ὁ πῶλος, ἔλα κατῆλθον εἰς τὸν πυθμένα.

Ὁ μπάρμπα-Διόμας, ὅστις ἐκολύμβη ὡς ἐγγχευς, εἶχε καὶ στήριγμα τὴν ἀνατραπέισαν «Ἑπηρέτρα» τὴν ὅποιαν ἠμπόδιζε τοῦ νὰ βυθισθῆ.

Περὶ τὰς δύο ὥρας ἔμεινεν οὕτω ὁ μπάρμπα-Διόμας ἐπίστομα ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ σκάφους, κρατούμενος διὰ τῶν χειρῶν ἀπὸ τῆς τρόπιδος, μὴ τολμῶν νὰ στηριχθῆ ὅλος ἐπὶ τῶν σανίδων, διότι ἡ λέμβος θὰ ἐβυθίζετο.

Τέλος περὶ τὴν ἀμφιλύκην, ἐνόσω ὑπῆρχεν ἀρκετὸν φῶς, ὅσον ἔρριπτεν ἡ ἀνταύγεια τῶν χιονοσκεπῶν πέριξ ὀρέων, ἐφάνη μακρόθεν ἓν ἰστίον.

Ὁ μπάρμπα-Διόμας ἤρχισε νὰ φωνάζῃ μὲ ὄσσην δύναμιν τῷ ἔμεινεν ἀκόμη.

Ὁ ἄνεμος ἦτο βοθητικὸς διὰ τὸ ἐρχόμενον πλοῖον, ὅπερ ἔπλεεν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς.

Ἦτο μέγα τρεχαντήριον φορτωμένον.

Αἱ φωναὶ τοῦ μπάρμπα-Διόμα δὲν ἠκούοντο, ὁ ἄνεμος τὰς ὤθει μακρὰν πρὸς τὸν λιμένα.

Ἀλλὰ τὸ τρεχαντήριον ἐπλησίαζε καὶ ὁ μικρὸς μαῦρος ὄγκος τῆς ἀνατραπέισης λέμβου διεκρίνετο ὡς φωλεὰ ἀλκυόνος ἐπὶ τῶν κυμάτων.

Καθόσον ὁμως ἐπλησίαζεν, ἠδύναντο ν' ἀκουσθῶσιν καὶ αἱ φωναὶ. Διότι τὸ ἀνα-

τραπὲν σκαφίδιον, ὠθούμενον ὑπὸ τῶν κυμάτων, εἶχε μετατοπισθῆ πολλὰς δεκάδας ὀργυιῶν πρὸς τὰ νοτιοδυτικά, καὶ ὁ γέρον ναυαγὸς συνέβαλε καὶ αὐτὸς εἰς τοῦτο διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν.

Τέλος τὸ τρεχαντήριον προσήγγισε καὶ ἀπέλυσε τὴν λέμβον. Ὁ μπάρμπα-Διόμας ἤκουσε κώπας πλαταγούσας πλησίον του, ἀλλὰ μόνον ἤκουσεν. Ἐὐθὺς κατόπιν ἐλιποθύμησεν.

Οἱ δύο κωπηλάται ἀνέσυραν τὸν μπάρμπα-Διόμαν παγωμένον καὶ ἡμιθανῆ καὶ τὸν ἀνεβίβασαν εἰς τὸ τρεχαντήριον.

Ἄφου τοῦ ἡλλαξάν τὰ ἐνδύματα, δι' ἐμπνοῶν καὶ προστρίψεων προσεπάθησαν νὰ τὸν ἀνακαλέσουν εἰς τὴν ζωὴν.

Ὁ κυβερνήτης διέταξε νὰ στρέψωσι πρῶτον πρὸς τὸν λιμένα, ὅπως τὸν ἀποδώσωσι νεκρὸν ἢ ζῶντα εἰς τοὺς οἰκείους του.

Τέλος ὁ πτωχὸς ναυαγὸς ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμούς.

Οἱ καλοὶ ναῦται ἠθέλησαν νὰ τῷ προσφέρωσι πούντς καὶ ἄλλα θερμὰ ποτά.

Ἄλλ' ἅμα ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμούς ὁ μπάρμπα-Διόμας, διὰ τοῦ πρώτου βλέμματος εἶδε βαρέλια.

Τὸ πλοῖον ἦτο φορτωμένον οἶνους.

—Ὅχι πούντς, ὄχι, εἶπε διὰ πνιγμένης φωνῆς· κρασί δώστε μου!

Οἱ ναῦται τῷ προσήνεγκον φιάλην πλήρη ἠδουγεύστου μαύρου οἴνου, καὶ ὁ μπάρμπα-Διόμας τὴν ἐρρόφησεν ἀπνευστί.

Ἰπέφωσκεν ἦδη ἡ ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων, καὶ ἡ θεία εἰς μάτην προσεπάθει νὰ παρηγορήσῃ τὴν σφαδάζουσαν ὑπὸ ἄλγους Οὐρανιώ.

Ἄλλ' ἡ σύζυγος τοῦ Νταραδήμου ἐλθοῦσα τότε ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ μπάρμπα-Διόμας ἐναυάγησε μὲν, ἀλλ' ἐσώθη, καὶ ὅτι ἐφθασεν ὑγιῆς.

Ὁ Ἀργυράκης καὶ ἄλλοι τινὲς ἀγρόται εἶχον ἴδει, φαίνεται, μακρόθεν τὴν ἀνατροπὴν τῆς λέμβου, καὶ ἐκεῖθεν διεδόθη ὅτι ὁ γέρον ἐπνίγη. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐνούκτωσε, δὲν εἶδον καὶ τὸ σωστικὸν καὶ οἰνοφόρον τρεχαντήριον.

Ὁ μπάρμπα-Διόμας, ἐλθὼν μετ' ὀλίγον ἐνηγκαλίσθη τὴν κόρην του.

ᾠ, πениχρά ἀλλ' ὑπερτάτη εὐτυχία τοῦ πτωχοῦ!

Τὸ Οὐρανιώ ἔχυνεν ἀκόμη δάκρυα ἀλλὰ δάκρυα χαρᾶς. Ὁ πατήρ τῆς δὲν τῆς εἶχε φέρει, οὔτε αὐγά, οὔτε μυζήθραις, οὔτε ὀρνιθες, ἀλλὰ τῆς ἔφερε τὸ σκληραγωγημένον καὶ θαλασσοδάρτον ἄτομόν του καὶ τὰς δύο στιβάρὰς καὶ χελωνοδέρμους χεῖράς του, δι' ὧν ἠδύνατο ἀκόμη ἐπὶ τινα ἔτη νὰ ἐργάζεται δι' ἑαυτὸν καὶ δι' αὐτήν.

